

**PRAVNI I EVOLUTIVNI ASPEKTI OGRANIČENJA I ZABRANA
SREDSTAVA RATOVANJA**

**LEGAL AND EVOLUTIVE ASPECTS OF RESTRICTIONS AND
PROHIBITIONS OF MEANS OF WAR**

Stručni rad

*Doc. dr. Željko Petrović**

Sažetak

Međunarodno humanitarno pravo ima za cilj da ograniči destruktivne efekte oružanih sukoba. Ovaj rad ukazaće na određena sredstva ratovanja koja su zabranjena i ograničena po međunarodnom humanitarnom pravu ili bi trebala biti odnosno na razvoj njihov zabrana i ograničenja. Problem ovog rada jesu ograničenja i zabrane sredstava ratovanja po međunarodnom humanitarnom pravu, odnosno njihovi pravni i evolutivni aspekti. Međunarodno humanitarno pravo ima za cilj da ograniči destruktivne efekte oružanih sukoba, da se patnje i razaranja svedu na samo neophodnu mjeru. Posmatrano kroz istoriju već prva pravila ove grane prava bavila su se pitanjem dozvoljenosti odnosno nedozvoljenosti sredstava ratovanja, dok je vremenom to pitanje bilo sve aktuelnije zbog sve većih destruktivnih efekata sredstava ratovanja i nepotrebnih razaranja u oružanim sukobima. Predmet istraživanja obuhvata prvenstveno period od 1868. godine kada je usvojena Petrogradska deklaracija kao prva ugovorna zabrana sredstava ratovanja i jedna od prvih ugovornih zabrana iz međunarodnog humanitarnog prava uopšte, pa sve do stanja u međunarodnom humanitarnom pravu danas.

Ključne riječi: Rat, konvencije, oružje, istorija, ratno pravo, sukobi.

Abstract

International humanitarian law aims to limit the destructive effects of armed conflict. This paper will point to certain means of warfare that are prohibited and restricted under international humanitarian law or should be, or to the development of their prohibitions and restrictions. The problem of

** Visokoškolska ustanova Banja Luka College, e-mail: petrovicz@yahoo.com*

this paper is the restrictions and prohibitions of means of warfare under international humanitarian law, ie their legal and evolutionary aspects. International humanitarian law aims to limit the destructive effects of armed conflict, to reduce suffering and destruction to the extent necessary. Observed throughout history, the first rules of this branch of law have dealt with the issue of permissibility or impermissibility of means of warfare, while over time this issue has become increasingly relevant due to the growing destructive effects of means of warfare and unnecessary destruction in armed conflicts. The subject of research covers primarily the period from 1868, when the Petrograd Declaration was adopted as the first treaty ban on the means of war and one of the first treaty bans on international humanitarian law in general, all the way to the situation in international humanitarian law today.

Key words: War, conventions, weapons, history, law of war, conflicts.

1. UVOD

Kroz čitavu istoriju ljudske civilizacije države su nastojale da usavrše takva sredstva ratovanja kojima bi u oružanim sukobima ostvarila što lakšu pobjedu nad neprijateljem. Države su pribjegavale upotrebi raznih sredstava ratovanja koja su često bila zasnovana na ideji da cilj opravdava sredstvo. U tom pravcu korištena su razna sredstva ratovanja koja su imala za cilj nanošenje što većih gubitaka neprijatelju. Ona su često bila nehumana i kao takva još kod starih naroda bila su osuđivana i zabranjivana.

Sa razvojem nauke, tehnologije i samim razvojem cjelokupnog ljudskog društva došlo je do otkrića novih oružja koja su imala strahovitu destruktivnu moć i predstavljala su opasnost ne samo po pripadnike neprijateljskih oružanih snaga već i za cijelu okolinu, a danas njegovim usavršavanjem i cijelo čovječanstvo. Primjetilo se da određena sredstva ratovanja nanose nepotrebne patnje što je bilo protivno zakonima humanosti. Takođe vremenom ratovi su gubili dozu viteškog koja je često i pored svega bila protkana kroz međusobne oružane sukobe država. Međutim ograničenja i zabrane koja su činjena u tom pravcu nastajala su jako sporo, zbog nespремnosti država da se odreknu ratne tehnike koju su usavršile i koja predstavlja značajan činilac za pobjedu u oružanom sukobu. Vremenom su uvedene zabrane i ograničenja određenih sredstava ratovanja i taj proces je i danas u toku. 20. vijek predstavlja vijek u kome su otkrivena i usavršena strahovita oružja koja su u stanju uništiti čitavo

čovječanstvo. Uporedo s tim činjeni su strahoviti zločini nad civilnim stanovništvom i došlo je do sukoba neviđenih razmjera u kojima niko nije bio pošteđen.

Rat karakteriše izbijanje na površinu najprimitivnijeg i nagrubljenog nasilja. Kada države ne mogu ili neće da nesuglasice i razlike riješe putem mirne diskusije, progovara oružje. Rat neminovno ima za posljedicu neizmjernu patnju i stradanje ljudi, te ogromne štete na objektima. Rat je po definiciji zlo, kao što je Nirnberški sud postavio u svojoj osudi najvećih ratnih zločinaca Drugog svjetskog rata. Niko ni danas ne može opravdati rat i sve patnje koje nanosi, kao cilj samom sebi. Ipak države nastavljaju da vode ratove i često krše osnovna pravila međunarodnog humanitarnog prava, ne birajući ni metod ni sredstvo da postignu vojni uspjeh. Takvo postupanje je neprihvatljivo i osuđeno od strane međunarodne zajednice. Kao što je Žan Žak Ruso sumirajući osnovne principe na kojima počiva međunarodno humanitarno pravo istakao, da svrha ratničkog napada nikada ne smije biti fizičko uništenje neprijatelja i da je rat odnos između država, a ne čovjeka i čovjeka i da su pojedinci u njemu samo neprijatelji slučajno (Ruso, 1949: 14).

Rat predstavlja karakteristiku i pratilac je savremene međunarodne zajednice, tako da je potrebno bar ga donekle humanizovati, ako je to uopšte moguće. Tačnije potrebno je ograničiti sukobljene strane u pogledu izbora sredstava ratovanja, što treba da bude opšte prihvaćeno u eventualnim oružanim sukobima.

Ipak istorija je pokazatelj da i u starim vremenima gdje god da su izbijali sukobi između država, plemena, klanova, ti sukobi nisu imali rezultat borbu do kraja, uništenja, nego se pojavljuju pravila, koja su često i nesvjesna, sa svrhom ograničavanja posljedica nasilja. Takva pravila preteče današnjeg međunarodnog humanitarnog prava mogu se naći u svim kulturama.

2. RAZVOJ OGRANIČENJA I ZABRANA SREDSTAVA RATOVANJA

Već prva ugovorna pravila međunarodnog humanitarnog prava bavila su se pitanjem dozvoljenosti odnosno nedozvoljenosti sredstava ratovanja. Vijekovima su činjeni napori da odnosi u ratu bar donekle humanizuju i da se nasilje ograniči određenim pravilima. Države su uvijek postavljale odgovarajuća ograničenja u primjeni sile koja proističu iz moralnih načela, religijskih uvjerenja, humanih obzira, ali i bojazni da protivnik neće uzvratiti

istom mjerom, odnosno odmazdom, kao i iz potrebe za cijeloshodnim i ekonomičnim trošenjem i upotrebom ratne tehnike i ljudstva. Još u praistorijska vremena kada su se odnosi među državama uglavnom zasnivali na vođenju ratova, postojali su određeni pisani dokumenti kojima su se nastojali regulisati odnosi između njih. Tako prvi pisani dokument koji svjedoči o regulisanju odnosa između država datira još iz 3100. godine p.n.e. i radi se o pisanom ugovoru, tačnije kamenom spomeniku, koji je zaključen između dva mesoptamska grada – države Logoša i Ume (Aćimović, 1987: 20).

U cjelokupnom istorijskom razvoju sve društvene i državne zajednice iskazivale su stalnu potrebu da obezbijede bezbjednost svojih građana, društvenih grupa i vitalnih društvenih sistema (Danilović, 2007: 5). To nastojanje često je dovodilo do ratova između država čime su druge države bile ugrožene, a sa tim ugrožavanjem dolazila su stradanja i razaranja svih zaraćenih strana, čime je obilježena i sama istorija ljudskog društva.

Rat između država, po pravilu nikad nije imao za cilj puko nasilje, nekontrolisano divljanje i uništenje, već je bio vođen zbog određenih političkih, ekonomskih ili drugih ciljeva tj. predstavljao je „*nastavak politike drugim sredstvima*“ (Klauzevic, 1951: 53). Teorijom društvenog ugovora Žan Žak Ruso je istakao da rat „*nije odnos čovjeka prema čovjeku, već države prema državi, u kome pojedinci postaju neprijatelji samo slučajno, ne kao ljudi, pa čak ni građani, već kao vojnici, nipošto ne kao pripadnici naroda*“ (Ruso, 1949).

Pravila o vođenju rata i odnosu zaraćenih strana su se dugo zasnivala, ali u znatnom dijelu i danas zasnivaju na običajnom pravu. Međunarodna regulativa ratnog prava, u skladu sa tehničkim usavršavanjem i izradom novih oružja i načina ratovanja, civilizacijskim dostignućima i razvojem međunarodne odgovornosti država i humanitarnog prava, otpočinje u drugoj polovini XIX vijeka

Petrogradska deklaracija iz 1868. godine predstavlja prvu zabranu ugovorne prirode o sredstvima borbe i jednu od prvih ugovornih zabrana iz međunarodnog ratnog prava uopšte. Ona je redigovana od strane vojnih lica koji su kao oficiri bili akreditovani u ruskom dvoru u Petrogradu. Deklaracija je uvela zabrane upotrebe preprojektila mase ispod 400 g koji bi bili eksplozivni ili napunjeni praskavim ili zapaljivim materijalima, što je trebalo da bude granica pješadijskog i artiljerijskog oružja. Smatralo se da metak koji kao sredstvo služi za gađanje pojedinačnih ciljeva postiže svoju svrhu pogodkom ili stavljanjem neprijatelja van borbe, te da nije dopušteno da metak kod

vojnika izazove teške rane i zagađenja. To je po tadašnjem shvatanju nanosilo suvišne i nepotrebne patnje i zato je bila zabranjena upotreba ovakvih zrna. Nije zabranjena upotreba granata ili šrapnela koji mogu da imaju od 20 do 30 kg, jer takva granata nije namijenjena gađanju pojedinačnih, već grupnih ciljeva i utvrđenja, pa prema tome kao sredstvo odgovara cilju. Međutim tadašnja rješenja su zastarjela za današnje prilike, ali će imati veliki uticaj na kasnije međunarodnopravno regulisanje kao i veliki pomak za tadašnje stanje.

Ustanovljavanjem određenih međunarodnih pravila ratnog prava, s početka druge polovine 20. vijeka, započinje razvoj međunarodnog humanitarnog prava. Stradanja u ratovima su bila strahovita. Kao što Anri Dinan svjedoči o stradanjima u bitci kod Solferina juna 1859. godine, koja se odigrala između sa jedne strane Francuske i Sardinije i sa druge strane Austrije, kada je stradalo preko 43.000 vojnika, a u naredna dva mjeseca još je 40.000 ranjenika umrlo zbog loših uslova. *„Kakva agonija i kolike muke u danima 25, 26, 27. juna!... ranjenici u očaju preklinju ljekara da im pomogne ili se nemoćno previjaju od grčeva koji će se okončati tetanusom ili smrću... Crne muve slijeću na njihove rane i sa svih strana stižu prestravljeni pogledi koji ostaju bez ikakvog odgovora; kaput, košulja, meso i krv stovorili su nekakvu užasnu i neopisivu masu u kojoj su se crvi nastanili; mnogi sa užasom pomišljaju da će ih i crvi oglodati i čini im se da vide kako izlaze iz njihovih tijela ili potiču od milijarde muva kojima je prostor ispunjen“* (Dinan, 2007: 44). Tako nastaje potreba i svijest da se odnosi u ratu moraju humanizovati kako u pogledu načina tako i u pogledu sredstava ratovanja, kao i odnosa prema određenim kategorijama lica.

Zapaljivo oružje

Kroz istoriju su često upotrebljavana oružja koja su bila nehumana i koja su izazivala nepotrebna stradanja i nepotrebne patnje u ratu. Tako je u kineskom vojnom priručniku iz 500. godine p.n.e. opisano zapaljivo oružje koje je korišćeno kroz cijelu istoriju ratovanja. Kineski ratnik i filozof Sun Cu opisao je upotrebu zapaljivog oružja još prije više od 2000 godina: *„Postoji pet načina napada vatrom: spaljivanje ljudstva, spaljivanje zaliha, spaljivanje opreme, spaljivanje skladišta i spaljivanje zapaljivim projektilima. Za napad vatrom moraju postojati odgovarajući uslovi i određena sredstva. Pogodni uslovi za podmetanje požara su kad je vrijeme toplo i suvo i duva jak vjetar. Prilikom napada vatrom najvažnije je iskoristiti pometnju koja nastaje u*

takvim situacijama. Kad podmetnete požar unutar neprijateljskog logora, odmah djelujte i spolja. Ako prilikom izbijanja požara neprijateljski vojnici ostanu prisebni, sačekajte, nipošto ne krećite u napad, kada se požar rasplamsa, krenite u napad ako je to izvodljivo, a ako nije, sačekajte“ (Sun, 2002: 105).

Zapaljivo oružje je stalno usavršavano i danas se javlja u različitim varijantama sa zajedničkom karakteristikom da izaziva strahovita razaranja, kao i teška oštećenja u ljudskom organizmu, odnosno trajne fizičke i psihičke nestabilnosti. Sve do početka Drugog svjetskog rata zapaljivo oružje je smatrano nehumanim i podvođeno je pod pojam otrovnih gasova. U toku Drugog svjetskog rata to je totalno ignorisano i široko se primjenjivalo. Etiopski Crveni krst izvjestio je Međunarodnu ligu društva Crvenog krsta 02.03.1936. godine, da su italijanske invazione snage upotrijebile zapaljivo, zagušljivo oružje.

Nijemci su na zapaljivom oružju, uz bombardovanje, izgradili svoju strategiju „Blitzkriega“ i upotrijebili ga u napadu na Poljsku, Belgiju, Jugoslaviju i Veliku Britaniju. SSSR takođe je upotrijebio ovo oružje prilikom napada na Finsku. Poslije Drugog svjetskog rata usavršeni su novi tipovi zapaljivog oružja, među kojima se posebno izdvajaju napalm bombe sa kombinovanim efektom. Napalm bombe koristile su američke snage u Vijetnamu, vijetnamske u Kampučiji, a u iranskom-iračkom sukobu pribjele su im obje strane. Podijeljena su mišljenja u pogledu pravnog statusa ovog oružja, tako da ga jedni podvođe pod Ženevski protokol od 1925. godine, dok drugi smatraju da je dozvoljeno. Međutim napalm bombe prouzrokuju nepotrebne patnje i po tom osnovu treba ih smatrati zabranjenim (Avramov, 1994: 5). Ne može se prihvatiti logika da sve što nije izričito zabranjeno da je dozvoljeno.

Hemijsko oružje

Jedna vrsta hemijskog oružja upotrebljavala se i kod starih naroda. Spartanci 429. godine p.n.e. pale katran i sumpor kako bi stvorili toksični oblak u Peloponeskom ratu (Alaksandrovich, 1994: 5). Stari Kinezi su upotrebljavali razne dimne preparate, a Saraceni u borbi protiv krstaša u velikoj mjeri koristili su se otrovnim sredstvima.

Osudu upotrebe hemijskog oružja, odnosno otrova, otrovnih i zagušljivih supstanci nalazimo i u drevnim pravnim dokumentima. Hamurabijev zakonik

propisuje sankcije za one koji u ratu koriste otrovno oružje, a u 3 vijeku p.n.e. i indijski zakonik Manu zabranjivao je upotrebu ovog oružja. Takođe zabrana je postojala i u antičkoj Grčkoj, dok su je Rimljani smatrali povredom *isu genitum*. Rimski senat se držao načela da rat treba voditi oružjem, a ne otrovom (*armis bella, non venenis geri debere*). Stari pisci Silijus, Ulpijan, Tacit, Klaudijen i dr. takođe su osudili takva djela. Zabranu i osudu su isticali i hrišćanska i islamska religija, što objašnjava činjenicu da za vrijeme turskih osvajanja ovakvo oružje nije upotrebljavano. Hugo Grocijus u svom poznatom djelu „*De iure belli ac pacis*“ iz 1625. godine takođe je osudio pribjegavanje ovakvom oružju (Vojvodic, 1981: 99). Grocijus navodi niz primjera kako su se neki stari narodi koristili otrovom u ratovima, tako da su neki natapali strijele sa otrovom od zmija. Inkvizitor Dofine je protiv Hugena upotrebljavao slična sredstva. Poznat je i slučaj maršala Vilara, koji je otrovao hiljade protestanata iz Sevena.

Prvo veće korištenje hemijskog oružja zabilježeno je u Prvom svjetskom ratu. Nijemci su 1915. godine upotrijebili bojne otrove u napadu na selo Langemark u Francuskoj, nakon čega su taj način ratovanja prihvatile i Velika Britanija i Francuska. Prvo se koristio hlor gas da bi se kasnije usavršio iperit. Tako su Nijemci aprila 1915. godine bacili oblake hlor gasa na savezničke snage u Francuskoj. Tada je stradalo oko 5.000 savezničkih vojnika od posljedica ovog hemijskog oružja, dok je ukupno 15.000 vojnika povrijeđeno. Najodgovorniji za taj čin jeste njemački hemičar Fritz Haber, dok je njegova supruga Klara Haber takođe hemičarka, ne podržavajući suprugov rad i nehumane postupke nedugo posle toga se ubila. Uzrok tako velikog broja stradalih jeste što tada još uvijek nisu postojala sredstva zaštite od hemijskog oružja. Prema nekim podacima broj stradalih u Prvom svjetskom ratu od hemijskog oružja iznosio je oko 1.296.000 mrtvih i ozlijeđenih što je 4,9 % od ukupnog broja poginulih i ranjenih. U vojsci SAD koja je ušla znatno kasnije u rat, ukupni gubici od hemijskog oružja iznose 26,8 %. U 1918. godini od ukupne municije 30% je bila hemijska, a u Njemačkoj čak 50 % od cjelokupnog broja zrna koja su se u toj godini proizvela. U istoj godini svaka četvrta ispaljena granata sadržavala je bojni otrov. Njemačka, Austro-Ugarska, Velika Britanija, Francuska, SAD, Rusija i Italija su u toku Prvog svjetskog rata upotrijebile preko 30 hemijskih spojeva kao hemijsko oružje, a najuspješnijim su se pokazali iperit i fosgen. Samo u jednom napadu na sektor Ipra 22. aprila 1918. godine u 18 časova pušten je oblak dima koji je prouzrokovao smrt oko 5.000 vojnika te je tako probijen front saveznika u

širirni od 6 km (Perazić, 1966: 139). U toku rata bilo je poznato čak oko 100 bojnih otrova. Sve ukazuje da je rat duže potrajao pretvorio bi se u pravi hemijski rat. Od oko 100 vrsta bojnih otrova koju su bili poznati u prvom svjetskom ratu, par godina posle završetka taj broj se popeo na hiljade. Izdvajana su ogromna sredstva za proizvodnju bojnih otrova. Zato je svjetsko javno mnjenje, a posebno Međunarodni komitet Crvenog krsta i druge humanitarne organizacije, diglo glas protiv upotrebe hemijskog oružja. Čak se isticalo da ima četiri vrste rodova vojske, i to: pješadija, vazduhoplovstvo, artiljerija i hemijske jedinice. Avijacija koja je bila u začecima počinje naglo da se razvija, tako da se stvorila mogućnost da i najudaljenija mjesta linije fronta mogu biti dostupna bojnem otrovu. Dolaskom Hitlera na vlast u Njemačkoj dolazi do brzog razvoja hemijskog oružja da bi 1937. godine proizveli nervne agense koji su bili od 10 do 100 puta jači od onih koji su se koristili u Prvom svjetskom ratu. Italija je u Etiopiji koristila ovakvo oružje o čemu je etiopski car Haile Selasije obavijestio Društvo naroda 30. decembra 1935 godine. Tako da je upotreba bojnih otrova u Etiopiji bila predmet diskusije u Društvu naroda. Govoreno je o bolovima i patnjama golorukog abisinskog naroda i njegove vojske, koji su umirali u strašnim mukama jer su jeli zatrovanu hranu i pili zatrovanu vodu. Ove činjenice potvrdili su u svojim izvještajima i predstavnici Crvenog krsta. Kada je jedan italijanski predstavnik pozvan da se izjasni pred odborom Društva naroda, on je odgovorio da je to sredstvo upotrebljeno kao represalija. Kako je politika popustljivosti prema fašizmu tada bila opšta pojava to je uslovalo da se Italija ne pozove na oštriju odgovornost, već su sve članice Društva naroda postepeno skidale ekonomske i finansijske sankcije koje su bile preduzete prema Italiji (Perazić, 1966: 142). Društvo naroda se oglušilo na optužbu protiv Italije čime je pokazalo svu svoju nemoć. U toku Drugog svjetskog rata nijedna strana nije koristila hemijsko oružje, osim što je Njemačka koristila u koncentracionim logorima za likvidacije logoraša. Njemačka je u koncentracionim logorima masovno koristila bojni otrov Ciklon-B i cijanovodoničnu kiselinu.

Zaraćene strane se nisu usudile upotrebljavati hemijsko oružje u Drugom svjetskom ratu prije svega zato što su se bojali odmazde za sopstveno stanovništvo. U noti koju su izmjenili Staljin i Čerčil, 1942. godine istakli su da će upotrijebiti bojne otrove protiv Nijemaca samo ako oni ih prvi upotrijebe. Postojali su manji incidenti, kao što je upotreba malih otrovnih projektila u borbama na Kerču od strane Nijemaca ili upotreba bojnih otrova na brdu Kozjaku kod Splita od strane Italijana. Italijanski komadant koji je naredio da

se prospe bojni otrov na brdu Kozjaku kod Splita bio je ukoren od strane generala Roate i naređeno mu je da brzo degazira zemljište i da objavi kako je to vršeno radi vojne vježbe. Njemačka komanda na osnovu protesta SSSR brzo je odgovorila da će poštovati zabranu upotrebe bojnih otrova. Osnovni razlog neupotrebe hemijskog oružja u Drugom svjetskom ratu nije poštovanje međunarodnog prava koliko strah od represalija jer je objavljeno još u početku rata nekoliko deklaracija zapadnih saveznika da će poštovati ustanovljene zabrane međunarodnim pravom, sem ako neprijatelj prvi ne prekrši njegove odredbe.

Njemačka je imala velike količine moćnog hemijskog oružja koje nije upotrijebila, jer s obzirom na njenu gustinu naseljenosti kao i geografsku bliskost njenih granica savezničkim vojnim jedinicama, sigurno je da bi Njemačka najgore prošla u tom slučaju. Nakon završetka Drugog svejskog rata u Baltičko more pohranjeno je preko 60.000 tona hemijskog oružja pakovanog kao municija raznog kalibra, te i danas predstavlja potencijalnu opasnost po ljude. U periodu od 1945. do 1947. godine preduzeta je operacija od strane saveznika u cilju oslobađanja od njemačkog hemijskog oružja. Hemijsko oružje je potopljeno u moreuzu Skagerak koji se nalazi na prostoru između Norveške i Danske, te i danas predstavlja veliku opasnost.

U ratovim vođenim posle Drugog svjetskog rata zabilježena je intezivna upotreba hemijskog oružja. SAD su za vrijeme rata u Vijetnamu masovno koristile herbicide (sredstva za uništavanje korova) i defolijante (sredstva za opadanje lišća) radi uništavanja usijeva, kao i otrove za privremeno onesposobljavanje. Amerikanci su u periodu od 1962. do 1975. godine u Vijetnamu oko 42 % obradivih oranica i oko 1.53.620 hektara šuma uništili, zbog čega je po prestanku rata nedostatak ishrane oko 900.000 stanovnika Vijetnama primorao na velike migracije. Američka galama oko „oružja za masovno uništenje“ koje je navodno proizvodio Irak nije u potpunosti bez osnova.

Opšte je poznato da su iračani u Zalivskom ratu upotrebljavali hemijska sredstva protiv koalicioni snaga. Pripadnici koalicioni snaga koji su tretirani hemijskim oružjem oboljevali su od tzv. „*sindroma zalivskog rata*“, koji se manifestovao umorom, glavoboljama, gubitkom pamćenja, stomačnim tegobama i kožnim promjenama. Opšte je mišljenje da se radilo o masovnoj upotrebi neurotoksina (Stanić, 2008).

Bakteriološko oružje

Bakteriološkim oružjem po veoma niskoj cijeni može se zahvaćenju zemlji zadati težak udarac na cijeloj dubini teritorije, uz neizvjesno vremensko trajanje i mogućnost reaktivirane kontaminacije teritorije (pojava ponovnog razbuktavanja izvora). Gubici od zaraznih bolesti često su veći od gubitaka jedinica u borbenim dejstvima (Biočanin, 2005: 2). Upotreba bioloških agenasa ne predstavlja novost. Do 20. vijeka bakteriološko oružje najčešće se koristilo na taj način što se trovala voda i hrana infektivni materijalom, koristile se tkanine kontaminirane biološkim materijalom itd. Tako je vijekovima bilo popularno korišćenje leševa umrlih od kuge i drugih zaraznih bolesti. Skitski strijelci su 400. godine p.n.e. inficirali vrhove strijele. U grčkim, rimskim, persijskim spisima iz 300. godine p.n.e. opisani su primjeri korišćenja životinjskih leševa za kontaminaciju bunara i izvora vode. Hanibal je 190. godine p.n.e. u bici kod Kafe, naredio bacanje na grad leševa umrlih od kuge što je prema nekim istraživanjima dovelo do pandemije kuge u Evropi od koje je u to vrijeme umrlo 25 miliona ljudi. Istom metodom koristili su se Rusi u Ravelu 1710. godine, te Estonci u napadu na Šveđane. Inače to je bila praksa osvajanja utvrđenih gradova u to vrijeme. Britanska vojska je tokom rata sa Francuzima u Sjevernoj Americi u periodu od 1754. do 1767. godine indijanskim plemenima koja su podržavala Francuze podijelila pokrivače koji su bili kontaminirani virusom velikih boginja što je dovelo do epidemije i pomora domorodačkog stanovništva. Za vrijeme Američkog građanskog rata 1863. godine, jedan je hirurg južnjačkih konfederacijskih snaga optužen za pokušaj unošenja odjeće zaražene žutom groznicom na sjever SAD-a.

Bakteriološko oružje koristilo se i u Prvom svjetskom ratu i to uglavnom u formi diverzije. Poznato je da su njemački agenti inficirali stoku koja je u američkim pristaništima ukrcavana za saveznike, a u Švajcarskoj su pokušavali da ubace klice kolere, dok su se Englezi kompromitovali proturanjem zavoja zaraženih infektivnim klicama. Rumunsko ministarstvo inostranih poslova tvrdilo je 1916. godine da je u njemačkom poslanstvu u Bukureštu upućena kultura zaraznih klica sa ciljem da se inficiraju konji sa sakagijom i antraksom. Japanci su u periodu od 1937. do 1945. godine intezivno razvijali program bakteriološkog oružja. Oni su u Kini i Mandžuriji izgradili postrojenja u kojima su ispitivanja obavljali mahom na kineskim zatvorenicima. Japan je u drugom svjetskom ratu upotrebljavao u Mandžuriji tzv. „*porecelanske bombe*“ punjene uzročnicima kuge. SAD su po završetku rata vodeće japanske

stručnjake za bakteriološko oružje primili u svoje redove i nastavili intenzivno program razvoja ovog oružja. Ministarstvo rata SAD je još u toku rata otpočelo sa pripremom plana biološkog rata, zbog čega je osnovana *Uprava za vojno istraživanje*, ali do upotrebe ovog oružja nije došlo u sukobima glavnih zaraćenih snaga. Na sudskom procesu u Tokiju 1949. godine, pojedinim japanskim vojnim starješinama suđeno je zbog upotrebe bakteriološkog oružja tokom rata sa Kinom, dok je u Nirnberškom procesu dokazano da su Nijemici zaražavali zarobljenike pjegavim tifusom. Međutim SAD su pribjele upotrebi bakteriološkog oružja u ratu u Koreji i Vijetnamu.

I pored usvajanja zabrana u pogledu bakteriološkog oružja istraživanja su nastavljena, što potvrđuju povremeni biološki udesi ili bioterorizam. Tako se u gradu Sverdlovsk desila havarija kada je bacil antraksa teško inficirao oko 1000 ljudi. Irak je u ratu protiv Irana koristio bakteriološko oružje, dok je vojska Južnoafričke Republike koristila uzročnike kolere u borbi pripadnika „SWAPO“. Postoje podaci da i bakterija antraksa koju su upotrebljavali teroristi u SAD upravo potiče iz američkih laboratorija. Ta bakterija pripada jednoj od najopasnijih vrsta nazvanoj „*Ejms*“. Izlovena je 1950. godine i prodavana je mnogim laboratorijama širom svijeta (Jokić, 2001: 2). Koliko je opasno ovo oružje govori i slučaj njegovog uništavanja na ostrvu Vozrozhedenije u Aralskom moru kada je došlo do velike ekološke katastrofe 1988. godine. Inače to je najveće odlagalište antraksa na svijetu (Miller, 1999).

Nuklearno oružje

Danas posebnu opasnost predstavlja nuklearno oružje, čija upotreba i proizvodnja predstavlja jedno od najkontraverzniji pitanja u ovoj oblasti. Odmah po otkriću fizije, fizičari su uočili da energija oslobođena u ovom procesu može poslužiti kao potencijalno oružje. Iste godine fizičari Fermi i nezavisno od njega Vigner i Ajnštajn su u danas poznatoj poruci upozorili tadašnjeg predsjednika SAD Ruzvelta da se može proizvesti atomska bomba. Prvi korak u proizvodnji ovog strahovitog oružja bio je jako skroman, tako što je vlada SAD u februaru 1940. godine odobrila samo 6.000 dolara za početak istraživanja. Uskoro će postati jasno da nacija koja uspije napraviti ovo oružje može uticati na tok Drugog svjetskog rata. U junu 1942. godine u SAD je započet projekat radi koordiniranja svih napora oko proizvodnje atomske bombe. Na sličnim projektima su u isto vrijeme radili pored SAD i Njemačka

i Velika Britanija, da bi kasnije SAD, Kanada i Velika Britanija ujedinile svoje napore u ovom pravcu.

Prva atomska bomba eksplodirala je 16. jula 1945. godine, u području Almagordo u Novom Meksiku SAD. Taj dan je označio novu eru u međunarodnoj politici i sigurno veliku prekretnicu u istoriji čovječanstva. Do tog momenta od početnih 6.000 dolara, potrošene su 2 milijarde dolara za proizvodnju prve atomske bombe u SAD. Prva atomska bomba upotrebljena u ratnim operacijama bačena je na grad Hirošimu, sjedište japanske vojne baze, dana 6. avgusta 1945. godine. Eksplozija ekvivalentna eksplozije 20.000 tona TNT eksploziva ubila je preko 66.000 i ranila 69.000 stanovnika Hirošime. Sljedeća atomska bomba bačena je na Nagasaki 8. avgusta, gdje je konfiguracija terena spriječila uništenje kao na Hirošimi, ali ipak je ubila 39.000 osoba, a 25.000 je ranjeno, da bi idućeg dana Japan zatražio pregovore o kapitulaciji.

Oko 1950. godine javnost je saznala za postojanje novog tipa nuklearnog oružja, mnogo veće razorne snage. Ova superbomba nazvana je hidrogenska ili termonuklearna bomba. Prvu eksperimentalnu eksploziju termonuklearne bombe izvršile su SAD 1952., SSSR 1953., a Velika Britanija 1957. godine. Bombe ovakvog tipa mogu uništiti područje od više stotina kvadratnih kilometara, a poubijati sva živa bića na području desetak puta većem. Gotovo da i nema teorijske granice snazi ovog oružja. Takođe postoji i neutronska bomba koja je u osnovi fuzionog tipa kao i termonuklearna. Eksplozivna snaga joj je znatno manja, što omogućava njenu upotrebu u taktičke svrhe. Kontaminacija terena nestaje u kratkom roku posle eksplozije. Prva probna eksplozija neutronske bombe izvršena je u SAD 1977. godine.

3. POTREBA ZA ZABRANAMA I OGRANIČENJIMA SREDSTAVA RATOVANJA

Marks je razvoj ratne tehnike povezivao sa društvenim razvojem dajući mu epohalni značaj: *„uključivanje svega za oružje sposobnog stanovništva u armije koje broje milione vojnika, vatreno oružje, granate i eksplozive sa dosad nečuvanim dejstvom, sve je to stvorilo potpuni prevart u cjelokupnom ratovanju, taj prevrat je učinio...nagli kraj bonapartističkom periodu ratovanja i osigurao miran industrijski razvoj, onemogućujući svaki drugi rat osim svjetskog rata sa nečuvanim strahoatam i apsolutno neizvejsnim ishodom“* (Marks, Engels, 1949: 106).

Engels, raspravljajući o razvitku ratne tehnike i o uticaju na razvoj društvenih kretanja budućnost rata, kao sredstva za rješavanje suprotnosti, piše sljedeće ; „ *A mi, naprotiv nemamo baš nikakvog razloga da se ljutimo kad vidimo kako se u toj utakmici između oklopa i topa bojni brod usavršava do vrhunca savršenosti, uslijed koje postaje isto toliko nedostupan po cijeni koliko i neupotrebljiv za ratovanje i kako time ova borba i na području pomorskog rata otkriva unutrašnje dijalektičke zakone kretanja po kojima militarizam, kao i svaka druga historijska pojava, propada od posljedica svog sopstvenog razvitka*“ (Engels, 1978: 191). Ovim je i predvidjeo usavršavanje u oblasti ratne tehnike, tačnije ratnog torpeda sa kojim je najmanja torpednjača moćnija od najveće oklopnjače.

Visokorazvijene tehnike same po sebi čine ratove sve težim, jer ih čine sve razornijim. Pobjednik nema šta materijalno da očekuje od tako razornog rata. Tako da rat postaje sve manje prihvatljiv. Upravo na ove činjenice je ukazivao i Lenjin čija shvatanja Krupskaja ovako opisala: „*Treba istaći da je Vladimir Ilić volio da ponekad pogleda u daljinu i da mašta o budućnosti. Pamtim jedan razgovor o ratu. To je bilo početkom 1918. godine, u Lenjingradu. Vladimir Ilić je govorio da savremena tehnika danas sve više pomaže rušilačkom karakteru rata. No doćiće vrijeme da će on postati toliko rušilački da će on uopšte postati nemoguć. Posle se na ovo pitanje Vladimir Ilić vratio 1920-1921. godine. On mi je pričao o jednom razgovoru s inženjerom koji je govorio da sad predstoji takav pronalazak da će biti moguće na rastojanju uništiti veću armiju. To će učiniti svaki rat nemogućim. Ilić je o tome govorio s velikim zanosom. Bilo je jasno kako je on strašno htio da rat postane nemoguć. Ilić je uzimao pitanje rata u njegovom razvoju. Ma kakvom pitanju da je on prilazio, on pojave nije uzimao u okamenjenom stanju*“ (Krupskaja, 1960: 40-41).

Prilikom uvođenja prvih zabrana sredstava ratovanja pošlo se od toga da napredak civilizacije treba da ima za posledicu što veće ublažavanje nesreća rata. Nastojalo se već tada da se odnosi između sukobljenih strana bar donekle humanizuju i da se primjena nasilja podvede pod određena pravila obavezujućeg karaktera. Osnovna dva motiva kojima su se tvorcii tih pravila rukovodili su: humanistički, zasnovan na težnji smanjivanja nepotrebnih patnji ljudi u ratu, odnosno patnji koje ne doprinose postizanju vojnog cilja i utilaristički, to je motiv korisnosti koji se izražava potrebom da se u ratu protivniku ne nanose štete koje nisu neophodne za postizanje ratnog cilja. Ova dva motiva su bila osnova daljem razvoju međunarodnog ratnog prava koje se

kretalo u smjeru ograničavanja principa vojne potrebe (Vučinić, 2006: 161). Do ograničenja ili zabrana novi sredstava ratovanja dolazilo je jako sporo i mnogo teže nego kada je trebalo zaštititi neke osobe u ratu koje ne predstavljaju nikakve činioce za ishod rata (ranjenici, civili itd). Države su nerado pristajale na ograničenja i zabrane ratne tehnike jer upravo ratna tehnika predstavlja jednog od odlučujućih činilaca ishoda rata. Načelno se smatraju dozvoljenim sva ona sredstva i metodi ratovanja koji nisu zabranjeni međunarodnim pravom (Perazić, 1966: 143).

U praksi je primjena pravila koja zabranjuju i ograničavaju sredstva ratovanja stalno pod uticajem zahtjeva vojne potrebe sa jedne strane i obzira čovječnosti sa druge strane. Prevaga vojne potrebe u ranijim fazama razvoja međunarodnog ratnog prava se bezuslovno priznavala. Vremenom tendencija humanizacije rata je postajala sve jača, međutim i danas primjena nekih pravila ratovanja u mnogome zavisi od procjene vojnih zapovjednika u toku borbe, čiju je valjanost kasnije teško prosuđivati. Primjeri takve procjene jesu velike žrtve među civilnim stanovništvom i tzv. kolateralna šteta na civilnim objektima. Od vojnih zapovjednika se ne traži niti može tražiti da ne prouzrokuju gubitke u životima i imovini civila, već samo da se izbjegnu nepotrebni gubitci koji nisu potrebni za postizanje vojnog cilja. Sukob između vojne potrebe i načela čovječnosti dio je paradoksa humanizacije rata i pokušaja da se donekle humanizuje rat, koji je u suštini nesumnjivo jedan ubilački i destruktivni poduhvat (Dimitrijević, 2007: 333). Međutim načelo humanosti prolazilo je kroz veliku krizu u toku istorije. Tako su se nekim zaraćenim stranama u vojnim i političkim koncepcijama rađale veoma nazadne ideje u vidu idejne skučenosti, rasizma i šovinizma, koje nisu birale sredstva kako bi se nanijela šteta neprijatelju, bez obzira na principe humanosti i međunarodnog ratnog prava (Perazić, 1966: 22).

Mnoštvo faktora prisutnih i opredjeljućih u savremnom svijetu čija su posljedica bili oružani sukobi uticali su da u međunarodnim odnosima rješavanje sporova između država ostane način komunikacije, odnosno sredstvo nametanja svoje politike i realizacije svojih ciljeva. Zato je potrebno da se oružani sukobi koliko toliko ublaže i regulišu sistemom pravnih pravila, odnosno međunarodnim humanitarnim pravom. Krajnji cilj jeste da se umanje strahote i razaranja izazvana ratom. Može se slobodno reći da od sredine 20. vijeka do kraja milenijuma sistem pravila koji je donijet u međunarodnu zajednicu umnogome doprinjeo ako ne eliminisanju rata, onda bar ublažavanju njegovih strahota (Jončić, 2003: 134).

Impresivna lista ugovora iz oblasti međunarodnog humanitarnog prava koji regulišu ovu oblast, ne bi trebalo da sakrije činjenicu da ono nije ograničeno samo na ugovore tj. pismenu formu. Sporazumi između država danas, nesumnjivo predstavljaju najčešći izvor međunarodnih prava i obaveza, ali oni nisu zamijenili nepisano pravo ili običajno pravo, koje sadrži mnoge važne principe i pravila. Tako i mnoga poglavlja čuvenih Ženevskih konvencija iz 1949. godine, imaju korijen u običajnom pravu. Ugovorno i običajno pravo se mogu uporedo razvijati u istom smjeru. Ponekad međunarodno običajno pravo mora da prevlada, kao što su situacije kada države ne mogu postići sporazum po ugovornom pravu.

4. ZAKLJUČAK

Države koje se odluče da se naoružaju nuklearnim, hemijskim ili bakteriološkim oružjem, čine to iz brojnih razloga, ali prvenstveno radi nacionalne bezbjednosti. Svih pet članica savjeta bezbjednosti Ujedinjeni nacija su nuklearne sile. Dominantne ekonomske sile svijeta su takođe države sa nuklearnom tehnologijom. Neke od država koje su stekle takvo oružje, poput Indije, Pakistana i Sjeverne Koreje, locirane su u nestabilnim regionima, te je jedan od razloga za razvoj nuklearnog programa upravo pitanje bezbjednosti. Međutim postoje i države poput Brazila i Argentine koje su donijeli odluku da odustanu od nuklearnog naoružanja, iako su imale tehnologiju ili Južne Afrike, Kazahstana i Bjelorusije koje su se odrekle nuklearnih bombi jer su procjenile da ne služe njihovim interesima. Sa jedne strane svjedoci smo stalne trke u naoružanju i gomilanju nuklearnih arsenala, kao i tajnoj proizvodnji i usavršavanju, a sa druge strane čine se veliki naponi u pravcu njihovih zabrana i ograničenja. Postoji potreba da se ukaže na opasnosti od nuklearnog, hemijskog i bakteriološkog oružja i shvati činjenica da u slučaju velikog oružanog sukoba u kome bi bila upotrebljena ova sredstva niko ne bi izašao kao pobjednik. Ovo oružje koliko predstavlja opasnost za neprijateljsku stranu predstavlja i opasnost i za onu stranu koja ga koristi. Tako da su poslednjih decenija učinjeni su veliki naponi u pogledu međunarodnopravnih zabrana ovog oružja. U pogledu same humanizacije rata učinjeni su veliki naponi, ali taj proces odvijao se jako sporo i uz stalnu izgradnju kompromisa između onih kojima takva pravila nisu išla u korist i onih koji su na njima izričito insistirali. Međutim osnovni principi međunarodnog humanitarnog prava dovoljno su snažna podloga za

procjenjivanje svih spornih pitanja. Ta pravila imaju neprolazan značaj i u njihovim okvirima treba cijeniti dozvoljenost, odnosno nedozvoljenost primjene određenih sredstava ratovanja.

LITERATURA

1. Aćimović, Lj., (1987). Nauka o međunarodnim odnosima. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu.
2. Aleksandrovich, L., F., (1994). Chemical Weapons in Russia: History, Ecology, Politics, Moskva: Center of Ecological Policy of Russia.
3. Avramov, S., (2001). Međunarodno javno pravo. Beograd: Savremena administracija.
4. Biočanin, R., Amidžić, B., (2005). Donošenje odluka u uslovima biološkog rata u primenu gendičkog inženjeringa. Beograd: Uprava za školstvo Ministarstva odbrane.
5. Danilović, N., (2007). Savremeni sistemi bezbednosti – autorizovana predavanja. Bijeljina: Slobomir P Univerzitet.
6. Dimitrijević, V., et. Al., (2007). Osnovi međunarodnog javnog prava. Beograd: Beogradski centar za ljudska prava, Prosveta.
7. Dinan, A., (2007). Sećanje na Solferino. Beograd: Međunarodni komitet Crvenog krsta.
8. Đelmo, Z., Selimić, M.: (2012). Zaštita prava građana pred državnim organima uprave u Bosni i Hercegovini, Revija za pravo i ekonomiju, Pravni fakultet Mostar, Univerzitet u Mostaru.
9. Engels, F., (1978). Anti-Duhring. Beograd: Prosveta.
10. Jokić, N., 2001. Stvarnost kao horor knjiga. Beograd: Glas javnosti.
11. Jončić, V., (2003). Ratni zarobljenici-međunarodnopravni status. Beograd: Vojnoizdavački zavod.
12. Krupskaja, N., K., (1960). O Lenjinu. Beograd: Kultura.
13. Marks, K., Engels, F., (1949). Izabrana dela tom I. Beograd: Kultura.
14. Miller, J., (1999). Poison island: A specila report. New York Times.
15. Perazić, G., (1966). Međunarodno ratno pravo. Beograd: Kultura.
16. Ruso, Ž., Ž., (1949). Društveni ugovor. Beograd: Prosveta.
17. Stanić, M. Oružje za masovno uništenje-ekološki aspekti, patriot magazin – arhiva, 15 januar 2008.
18. Sun, C., (2002). Umeće ratovanja. Beograd: Alnari, Mono i Manana pres.
19. Vojvodic, V., (1981). Toksiologija bojnih otrova. Beograd: Vojnoizdavački zavod.
20. Vučinić, Z., (2006). Međunarodno ratno i humanitarno pravo. Beograd: Služebni glasnik.